

KIS TAMÁS

A megbélyegzett szleng¹

Sok szlengkutató egyik legerőteljesebb élménye a szleng stigmatizáltságával való szembesülés. Ennek hatása alól legtöbbük nem is tudja kivonni magát, így a szlenghez való viszonyukat – akárcsak a legismertebb angolszász szlenglexikográfusét, Jonathon Greenét – erős ambivalencia jellemzi, amikor kutatási tárgyuk fontosságáról elmélkednek: „A szleng a legemberibb nyelv, és tanulmányozása saját emberségünkhöz visz minket közelebb, még akkor is, ha ezáltal rákényszerít, hogy a legrosszabb tulajdonságainkra fókuszáljunk” (Green 2012: 205).

Egyedül az írók, költők szokták fenntartások nélkül dicsőíteni a szlenget; nem véletlen, hogy kijelentéseik a szlengkutatók között egyféle lelki segélyként terjednek. Ez érthető is, hiszen az „ellenséges” környezetben rendkívül megnyugtató olyan lírai mondatokba kapaszkodni, mint hogy „Ha alaposan átgondoljuk, minden szó, minden mondat, minden költészet mögött a szleng a rendhagyó

¹ Ez az előadás – Szabó Dávidéhoz hasonlóan – a „Szleng és szocio-lingvisztika” című műhelyben hangzott el, de mivel a műhely résztvevői közül csak ketten nyújtották be kéziratukat, a szerkesztők e két cikket a szerzők nevének ábécérend szerinti sorrendjében közlik.

esíráztató erő, s élő bizonyítéka a beszédben a szabadságnak, az örök tiltakozásnak és az örök termékenységnek” (Whitman 1885/2002: 11), vagy hogy „A szleng az egyetlen állandóan áramló költészetfolyam. Valamely névtelen költő nap mint nap varázslatos mintázatot sző a köznapi nyelvből. [...] Minden szleng metafora, és minden metafora költészet. Ha megállunk egy pillanatra, hogy megvizsgáljuk a legközönségesebb tolvajnyelvi kifejezéseket, melyek minden nap elhagyják ajkainkat, azt találjuk, hogy olyan gazdagok és kifejezők, mint megannyi szonett. [...] A szleng világa a költészet egyfajta fejreállt világa, tele kék holdakkal és fehér elefántokkal, fejüket vesztett emberekkel, s olyan emberekkel, akikkel elszalad a nyelvük. A szleng világa a tündérmesék teljes zűrzavara” (Chesteron 1901/2002: 7, 10).

Nem csoda hát, hogy Carl Sandberg vagy Thomas Lounsbury mondatai („A szleng az a nyelv, amelyik leveti a zakóját, megköpi a markát, és munkához lát”; „A szleng az a forrás, melyből a nyelv lankadó erői állandóan felfrissülnek”) immáron a szlengkutatás örök mottói, melyek szállóigeként terjednek szakdolgozatról szakdolgozatra.

A szlengkutatók munkáiban azonban majdnem mindig sötétebb a szlengről rajzolt kép, mint amit egy csobogó forrás kapcsán várnánk, s azt látjuk, hogy még a szlenget hivatalból pártolók is jóval negatívabb színekkel árnyalják kedves témájukat ábrázoló festményeiket: „A szleng valójában élénk, kreatív, szellemes és nyitott a látszólag végtelen számú újításra. Kukkoló, amorális, szabadsághívő és szabadelvű. Elvetemült. Kegyetlen. Önmagát kényeztető. Mókás, és kitűnően lehet vele szórakozni. Szótárai a marginalitás és a lázadás, a megfosztottság és a frusztráltság orális történelmét írják meg. Felsorolják azokat a szavakat, amelyek éppen azért jöttek létre, hogy megvilágítsák és megváltoztassák az említett módon jellemezhető

élethelyzeteket. A szleng mindenekfölött emberi. Peremhelyzetéből adódóan önmegerősítésünk eszközeként is tekinthetünk rá: kibeszélem / meggyalázom / obszcén vagyok, tehát vagyok. Sötét szavakat üvöltök a sötétségbe” (Green 2012: 188–189).

Ha – mint látható – még az elismert szlengszótáríró is negatív tulajdonságokat kapcsol a szlenghez, akkor kétség sem férhet hozzá, hogy a szlenget kísérő attitűdök legfeljebb a negatív megbélyegzés, amely mind magát a nyelvi jelenséget, mind ennek beszélőit és (Magyarországon legalábbis, már ha a Magyar Akkreditációs Bizottság Nyelvtudományi Képzési Bizottságának egyes indoklásaira tekintünk) még kutatóit is elítéli.

Ennek a negatív megbélyegzésnek a következménye (és egyúttal mutatója), hogy a szülők nem szeretnék, ha gyermekük szlengben beszélne (Kövecses 1997: 34), a szleng beszélői pedig gyakran a tények ellenére is tagadják, hogy ők használnák a szlenget. Szabó Edina büntetésüket töltő adatközlői például úgy vélekednek a börtönszlengről, hogy „*Elcsúnyítja az embert, primitívvé teszi, illetve azt a benyomást kelti a normális emberben.* Éppen ezért egyesek úgy nyilatkoztak, hogy *Én személy szerint nem használok, de mások igen. Nem szólok rájuk, mindenki azt csinál, amit akar*” (Szabó 2003: 534).

Olykor még a szlenget vizsgálók is mentegetőznek ezen „rút valamik” (Jenő–Vető 1900: 3) kutatása miatt. Elisha Coles, miután felvett néhány tolvajnyelvi kifejezést 1676-ban kiadott művébe, engedékenységet mindenképpen megindoklandónak tartotta: „Nem becstelenség a tolvajnyelvi kifejezések megértése: esélyt adhat, hogy megmentünk magunkat attól, hogy elvágják torkunkat, vagy legalább attól, hogy zsebünket meglopják” (idézi: Green 2012: 195). Jenő Sándor és Vető Imre szintén szükségét érezték megmagyarázni elítélendő tettüket, az első ön-

álló magyar tolvajnyelvi szótár elkészítését és kiadását: „A tudományban nincs oly rút valami, a minek a kutatása haszonnal ne járna. Az orvos mi undort sem érez, ha bármily gennyedt sebeket kezel is; jó kedvvel boncolgat a legcsúnyább helyeken. A nyelvész is így tesz” (Jenő–Vető 1900: 3).

Mindezek fényében nem csoda, hogy egy magára „valamit is adó” könyvkiadó csakis papírcsíkkal gondosan körberagasztva bocsátja útjára a nyelvi fertőzésveszélyt hordozó szlenggyűjteményét. Kövecses *Magyar szlengszótárának* 1998-as első kiadását egy olyan papírszalaggal zárták le, amely a következő figyelmeztetést tartalmazta: „A könyvben, természeténél fogva, obszcén szavak is találhatóak, ezért CSAK FELNŐTTEKNEK szánjuk.” (A kötet bevezetésében a XI–XII. lapon pedig Ritoók Zsigmond egyenesen „veszélyes könyv”-nek minősíti a kézben tartott a munkát.)

Nagyon pontosan ír erről a jelenségről Szilágyi Márton: „eszerint az elhárítandó veszély a nyelvhasználat eldurvulása lenne. A szlengszótárnak mint nyelvészeti, mentáltörténeti vagy szociológiai dokumentumnak a fölfogása konfrontálódik itt a nyelvszokást befolyásoló, úzust alakító kiadványként való prezentálásával, felújítva a nyelvművelés – erősen a XIX. századi nyelvfilozófiák meghatározta, nálunk mindmáig uralkodó – fölfogását” (1999: 12).

Szilágyi szerint tehát a szleng elítélésével kapcsolatosan a nyelvművelés széles körben elterjedt fölfogásával állunk szemben. Ezt a vélekedést számos adat támasztja alá, különösen a magyar nyelvművelés egyik legsötétebb korszakában, az 1930-as évek fajvédő nyelvvédelmének (vö. Sándor 2001: 170–179) idején lehetett olyanokat hallani a szleng kapcsán, hogy „A magyar nyelv olyan csodás szépségű, olyan zengzetes és minden magasztos érzést kifejező, hogy halálos vétek utcai jasszkifejezésekkel,

tolvajnyelvvvel meggyalázni” (Haragos 1942: 9). Később az 1960–70-es években az ifjúsági nyelv „kutatói” között is gyakori vélemény volt ez, hiába hangsúlyozta a másik oldal rég, hogy „Nincs igaza [annak, aki] erkölcsi felháborodással sujtja a tolvajnyelv szavait. A nyelvi jelenségek ugyanis nem tartoznak az erkölcs kategóriájába, éppoly kevésbé mint ahogy egy fizikai törvényt nem lehet erkölcsösnek vagy erkölcstelennek nevezni” (Száva 1942: 16). E polémiákra utalva jegyezte meg Zolnai Béla egyik írásában, hogy „Érthetetlen az a félműveltségen alapuló ellenszenv [...], amely nálunk az úgynevezett jassz szavakat üldözi” (Zolnai 1943: 4).

De vajon valóban érthetetlen? Nem esetleg magába a szlengbe van „belekódolva” mindez, és maga a szleng egy eredendően stigmatizált nyelvváltozat?

Ugyan hosszasan lehet sorolni a (durvább vagy finomabb) minősítéseket, azonban tény, hogy a szlenget és használóit megbélyegző vélemények már jóval a nyelv-művelés felbukkanása előttről ismeretesek. Tinódi Lantos Sebestyén például az alábbi dörgedelmeket intézte a szegedi hajdúkhoz: „Vannak nyelvetökben nagy rúthalmas szitkok, | Mind testét, mind lelkét pestinek [= bestének] mondjátok, | Lovag vitézőket gyakran csúfoljátok, | Köz-tetők egymást kurta szelletnek híjjátok. || Nagy isten ígé-jét, kérlek, halgassátok, | ... | Hadnagytokat pesti lélok-nek ne mondjátok” (Tinódi Lantos 1552: 70).

Az efféle régi adatok mellett találunk rosszalló megjegyzéseket olyan kultúrákban is, ahol az intézményes nyelvművelés nem tudott gyökeret verni, Eric Partridge vagy Jonathon Green szép számmal sorol hasonló véleményeket az angolszász kultúrkörből (Partridge 2002: 23, Green 2012: 195–197): „A szleng a bolondok társalkodása. A megfontolt ember soha nem alacsonyítaná le a nyelvet holmi társalgási képmutatás kedvéért... Az irodalmat ked-

velők soha nem használnák, hiszen teljesen ellentmond a hibátlan és tiszta beszéd szabályainak” (John P. Thomas: *My Thought Book*, 1825); „szleng nem jelent mást az emberi nyelv tekintetében, mint amit a járványos betegség testünk számára; pont olyan könnyen elkapható, és pont olyan elkerülhetetlen [...] A betegséghez hasonlóan ott a legsúlyosabb, ahol a tisztálkodási körülményekre a legkevésbé ügyelnek” (John F. Genung: *Outlines of Rhetoric*, 1893); „A szleng javarészt a közösség durvább és műveletlenebb csoportjaiban használatos. [...] A szleng a mentális szegénység reklámozása... Szinte kizárólag a társadalom közönséges és durva csoportjaiból származik, vagy esetleg az ösztöni gondolattársításokból és vágyakból” (James C. Fernald: *The Impoverishment of the Language: Cant, Slang, Etc.*, 1918).

Az időben és térben meglehetősen széles körben elterjedt, egységesen elítélő vélemények alapján elég nyilvánvalónak látszik, hogy elsősorban nem a nyelvművelésben kell keresnünk a szleng stigmatizáltságának elsődleges okait. Véleményem szerint a szleng örök és mindenkori elítélésének motívumait csak akkor találhatjuk meg, ha figyelembe vesszük a szlengnek a nyelv kialakulásáig visszanyúló gyökereit, és a szlenget olyan beszédmódként értelmezzük, amelynek mindmáig híven megőrzött elsődleges funkciója a fatikus, kapcsolatfenntartó, -megerősítő és identitásjelző funkció a nagyobb közösségen belüli szűkebb, érzelmileg erősen kötődő, egymáshoz nagyon közel álló tagokat magukba foglaló kisebb csoportokban. Ennek a feltevésnek a valószínűsítéséhez a nyelv kialakulása felől indulva kerülhetünk a legközelebb, amikor is elvileg rálehetünk arra az állapotra, amikor az emberi csoportokban megjelenő, mai értelemben vett nyelvben (magával e nyelvvel egy időben és ennek részeként) feltűnnek a szlengjelenségek.

Először is arról érdemes szólni, hogy melyek azok az emberek közötti társas kapcsolatokkal összefüggő, a szlenget magában foglaló nyelvet is létrehozó és működtető okok, amelyek törvényszerűvé teszik a szleng kialakulását, és amelyek a szlenget mind a mai napig fenntartják. Ezen okok feltárása a nyelv eredeti funkcióinak rekonstruálása révén tűnik a leginkább elérhetőnek.

Ha a nyelv eredeti funkcióit a maiakból kiindulva keressük, már akkor is jól látható, hogy a nyelv elsősorban nem arra való, amire a közkeletű vélekedés szerint főképp használni szokták: a nyelv elsősorban nem a gondolatközlés, az objektív információátadás eszköze, és vélhetőleg nem volt az kialakulásakor sem. Erre mutat például az, hogy a nyelv „kifejezetten nehézkesen kezeli a térbeliségre, az érzésekre és az érzelmekre vonatkozó leírásokat”, és hogy csak mérsékeltén jól alkalmazható egyszerű információk közlésére. Viszont kiemelkedően alkalmas arra, hogy „társas kapcsolatokat építsünk és tartsunk fenn a segítségével, és hogy befolyásoljunk másokat” (Sándor 2002: 69).

Ezt a *társas funkciót* mutatja az is, hogy a nyelv minden megszólaláskor elkerülhetetlenül jelzi csoportidentitásunkat és a beszélgetőtársunkhoz való viszonyunkat, azaz minden esetben jelzi, hogy melyik csoporthoz tartozunk, és azt is, hogy a csoport hierarchiájában milyen helyet foglalunk el. A nyelvnek ez a tulajdonsága rendkívül „adaptív a csoportszerveződés szempontjából, mert egyszerre biztosítja a csoportok közötti elszigetelődést és stabilizálja a csoporton belüli hierarchiát”, vagyis jelentősen növeli a csoportkohéziót (uo. 69–70).

Mind az etológusok (vö. Csányi 1999: 231–265, Tomasello 2002: 106), mind a szociolingvisták megfigyelései arra utalnak, hogy a nyelv helye és szerepe nem az egyén, hanem a csoport szintjén magyarázható meg, és ez

a nyelvhasználat alapvetően nem tudásátadás, fő funkciója nem a jakobsoni referenciális funkció, hanem mint az állati kommunikáció sok egyéb fajtája, az emberi beszéd is úgy fogható fel, mint egy olyan viselkedési aktus, amely megváltoztatja egy másik élőlény magatartásának valószínűségi mintázatát olyan módon, hogy ez a kommunikáló számára, sok eset átlagában, fennmaradása, szaporodása szempontjából előnyös legyen (Csányi 1999: 231). Ez a kommunikáció etológiai szempontból nézve viselkedés (vö. Szilágyi N. 2004: 42–45), ami szabályozza az egyed felismerését és azonosítását, a csoporton belüli rangsort, az agressziót, segíti a kontaktus fenntartását, stb.

A jelenleg létező nyelvek működése során megfigyelt tényezők és az etológiai kutatások arra mutatnak, hogy a mai értelemben vett nyelv megjelenése nagyon szorosan összekapcsolódik a korai emberek közösségi igényeivel. Az idevonható feltevések közül a legismertebb talán Robin Dunbar elmélete (1996), mely szerint a nyelv kezdetben ugyanazt a csoport- és koalíció-összetartó szerepet játszotta és játssza jelentős részben ma is, mint amit a kurkászás az emberszabásúaknál. Dunbar elméletének kiindulási alapja az a megfigyelés, hogy a homók evolúcióját – ami mindvégig kis és erősen zárt csoportokban zajlott – bizonyos csoportméret-növekedés kísérte: a korai habilinek még húsz-egynéhány fős csoportokban éltek, míg a sapiensek esetében a csoport létszáma már megközelíthette a 140-150-et is. A csoportok létszámának növekedésével nőtt a csoportok szétbomlására irányuló erők száma is: nőtt a konfliktusok lehetősége, ezért fokozott szükség volt az agresszió csökkentésére, a csoportstabilitás és a csoportkohézió biztosítása érdekében. Ennek a főemlősöknél különféle módjai alakultak ki, amelyek közül a legelterjedtebb – mint Dunbar is kifejti – a kurkászás, a másik szőrzetének egyféle békéltető, megnyugtató szándékkal

történő tisztogatása. A kurkászás során három-hét-nyolc fős összetartó csoportok, koalíciók jelennek meg a nagyobb csoporton belül, amelyek megvédik a csoporttagokat a külső támadókkal szemben (Dunbar 1996, 2002: 58–59, Szvetselszky 2002: 30).

Miután az evolúció során a kurkászás lehetőségei erősen beszűkültek (hiszen egy megnövekedett létszámú csoportban már nem lehet minden kapcsolatmegerősítést ezzel megoldani), becéző, összetartozást erősítő szerepét más eszköz, elsősorban a vokális beszéd vette át. A beszéd ugyan a kurkászás egynémely fontos velejáróját (például a közvetlen érintést, simogatást és az ezzel járó enyhe eufóriát kiváltó endorfinkiválasztás stimulálását) nem pótolhatta (a kurkászásnak ezt a funkcióját majd a nevetés veszi át; vö. Dunbar 2002: 59), azonban ettől eltekintve a nyelv nagyszerűen működik ebben a szerepben: szavakkal is kiválóan lehet simogatni, megnyugtatni, feszültséget oldani, és ráadásul ez a tevékenység egyszerre több egyedre is irányulhat. A „kurkászó”, kapcsolatfenntartó, -megerősítő beszélgetés, a pletykálgodás számos különböző kultúrában végzett megfigyelés szerint ma is a legtipikusabb nyelvhasználati forma (Dunbar 1996, Szvetselszky 2002: 29–30). A nyelvnek ezt a szerepét szokták Malinowski (1953) terminusával fatikus funkciónak nevezni, és sokak véleménye szerint ez a vokális nyelv eredeti funkciója. A további funkciók erre rétegződtek rá, gyakran el is takarva az eredetit.

Az etológia által humán viselkedéskomplexumnak (vö. Csányi 1999: 125) nevezett tényezőegyüttesbe tartozó emberi nyelvnek óriási szerepe volt a csoportok individualizálásában (a csoportnak mint a természetes szelekcióban önálló egyedként részt vevő individuumnak a megszületésében), más csoportoktól való izolációjában. Mivel a nyelv nem genetikusan öröklődik, törvényszerű, hogy

csopontonként egyedivé, eltérővé fejlődik, fejlődött. Ezek az eltérő nyelvek csak egy-egy csoporthoz kötődtek, ezért a nyelv a csoporthoz tartozás egyik legjobb ismérve lett, ami kifelé elszigetel, befelé pedig a csoportkohézió növelésére szolgál, és a csoporttagok felismerésének egyik fő eszköze (Sándor 2002: 70; Dunbar 2002: 61–63).

Nagyon fontos, hogy a nyelvről és a nyelv alapvető funkcióiról eddig elmondottak véleményem szerint érvényesek a szlengre is, amivel kapcsolatosan elsősorban azt a kérdést kell feltennünk, hogy hol találjuk meg a helyét a maximum 150 fős kőkori közösségek nyelvében.

Dunbar a szociális agy hipotézise (1998) kapcsán felhívja rá a figyelmet, hogy egy 150 fős csoport korántsem alkot homogén egységet az egyének szempontjából. Hangsúlyozza, hogy „Valószínűleg kognitív korlátok limitálják azoknak az egyéneknek a számát, akikkel bizonyos intenzitású kapcsolatot vagyunk képesek ápolni. Régóta ismert tény például, hogy azoknak az egyéneknek a száma, akikhez különösen szoros kötődésünk lehet, mindössze 12-15 lehet, és ezen belül lehet egy körülbelül 5 fős belső kör, amelynek tagjaival még erősebb a kapcsolatunk. Ezenkívül számos jel utal arra, hogy kapcsolatrendszerünk többrétegű lehet, a rétegek határai 35, illetve 80-100 körül mozognak, és a számok növekedésével párhuzamosan csökken az érzelmi intenzitás és közelség. Ez olyan, mintha mindegyikünk egyre nagyobb, 5, 15, 35, 80 és 150 fős körök közép-pontjában helyezkedne el” (Dunbar 2002: 57).

A szleng föltételezésem szerint ebben a rétegzett társas hálózatban azokkal a nyelvhasználati formákkal azonosítható, amelyek a nagyobb közösségen belüli szűkebb, érzelmileg erősen kötődő, egymáshoz nagyon közel álló tagokat magukban foglaló kiscsoportokban (koalíciókban) használatosak. Ezek a kiscsoportok jelentős részben épp a saját maguk által kialakított nyelv segítségével in-

dividualizálódnak, és a közös nyelv tudata esetükben is a csoporttudat részét képezi. A szleng ebben a szerepében természetesen nem tér el a csoport közös nyelvtől vagy más nyelvváltozataitól, azok is ugyanolyan funkciókat látnak el az őket használó nagyobb csoportokban, mint az egyes szlengek a maguk szűkebb koalíciójában. A szlengek ugyanis alapvetően nem mások, mint a főlébük rétegződő közös nyelv, sőt vélhetőleg – legalábbis nyelvi eszközeiket, szókészletüket tekintve, tehát a szlenget pusztán lexikális vagy grammatikai kategóriaként nézve – a közös nyelvhez képest csak részrendszerként írhatók le, amelyek viszonylag kis mennyiségű, jelzett, a kicsoporra utaló, emocionálisan feltöltött elemet tartalmaznak.

A szlengnek a csoporton belüli koalíciók identitást jelző és szolgáló nyelvváltozatként való felfogása révén jól magyarázhatjuk azt, hogy miért szokta oly markánsan elítélni egy-egy nyelvközösség (de gyakran maguk a szlengbeszélők is) a szlenget.

Nyilvánvaló, hogy a csoportnak alapvető érdeke, hogy a közösségen belül lehetőleg ne legyenek kisebb-nagyobb klikkek, elkülönülő kicsoportok, mert ezek a saját érdekük érvényesítésével az egész közösség (de legalábbis a közösségi hatalmat gyakorló koalíció) érdekeit veszélyeztethetik. A széthúzás a csoport felbomlásának lehetőségét veti fel, ez pedig a kőkorszaki viszonyok között a csoporttagok pusztulásával egyenlő. Épp ezért a nagycsoport, illetve annak vezető, hangadó koalíciója igyekszik a kicsoportokat megszüntetni, elszigetelni, a közösséget homogenizálni, szinkronizálni (közös rítusokkal, közös hiedelmekkel, a közös nyelv tudatával stb.). Ennek a homogenizációnak egyik módja a belső csoportok megszégyenítése, lejáratása, ami együtt jár a rájuk jellemző beszédmód (szlengjük) megbélyegzésével, hiszen az egy-

mást akár a többi csoporttaggal szemben is támogató, érzelmileg is rendkívül szorosan kötődő koalíciók szlengjét mind a tágabb körben fölöttük elhelyezkedő csoport(ok), mind a megbélyegzett koalíció magával az érintett kiscsoporttal azonosítja.

A helyzetet bonyolítja, hogy az egyes kiscsoportok, koalíciók tagjai a nagyobb közösségbe is tartozván természetesen maguk is hasonlóan viszonyulnak más kiscsoportok szlengjéhez, hiszen ők is érzik, hogy az efféle nyelvi megnyilvánulás elkülönülés bomlasztja a csoportot. Éppen ezért nagyon valószínű, hogy saját szlengjükre vonatkozóan is hajlamosak elfogadni a megbélyegzést, és emiatt a szleng használata akár szégyenérzetet kelthet magukban a használókban is.

Megbélyegzettsége miatt a szleng szinte sohasem rendelkezik nyílt presztízzsel, bár zárt, elkülönülő közösségekben (bűnözők, börtönök, összezárt – még inkább kizárt – csoportok, a társadalom perifériáján élők stb. között) ez is megfigyelhető. Az ilyen közösségekben akár arra is lehet példát találni, hogy az újonnan bekerülőknak tanítják a szlengjüket, mint ezt egy 1782-es bírósági jegyzőkönyv is mutatja: „Mídon Debreczenbe mentünk volna leg először lopni melly ZSiványságra Bokor Judith és Fejér Sára tanítottak, ugyan ekkor ezt mondták. Ha ZSiványokat talállok úgy mondjam csak; *Bezseg vólt jó viz nyalék pozdorját* az annyit téssen hogy sok ember vólt a Gyólts árulóknál lehetett lopni Gyóltsot, *Nyalni* azt teszi *Lopni. Pozdorja* Gyólts, *Jó viz* Sok ember” (Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Hajdúböszörményi Fióklevéltára IV. A. 505/e. 10. 1782. Fasc. EE. №. 2. 35a).

A nyílt presztízzsel szemben viszont a rejtett presztízs mindig is jellemzi a szlenget, hiszen a szlengben beszélő a nyelvhasználatával azt fejezi ki, hogy ő maga a szűkebb közösségéhez tartozik, és emiatt a szlenget a kiscsoport

olyan kedvező jellemvonásokkal ruházza fel, mint például a barátságosság vagy lojalitás.

A megbélyegzettség nem befolyásolja a szlengek megszületését, ami természetes nyelvi következménye annak a koalícióképződést kiváltó oknak, hogy a létrejövő kiscsoport tagjai szabadulni akarnak a nagycsoport nyomásától. A koalíciók pozitív szerepe éppen az, hogy felszabadítják az egyént a csoportnyomás alól. A szleng tulajdonképpen a koalíció és az egyén verbális lázadása a hierarchia ellen és igazságtevés humorral (Penttinen 1984: 14). Ez a verbális lázadás, azaz maga a szleng azért rendkívül sikeres, mert segít a feszültségek levezetésében, ám önmagában még nem veszélyezteti a nagycsoportot, tehát nem rombolja le a kiscsoport és tagjai számára is életteret biztosító közösséget.

A szleng egyúttal önterápia is, az ego védelme az elnyomó közösség ellen. Robert L. Chapman így ír erről: „az ego sérült volta az ember leggyakoribb nem anatómiai jellegű problémája. A szleng akár gyógyír is lehet erre, önirányított terápia, mely egyidős az első beszélni tudó családdal. A család (akárcsak a társadalom) a hatalom és a jog hierarchiáját tartja fenn, mely ellen a gyermek egészséges, fejlődő énjének szüksége van kompenzálásra gyengesége és bűnössége miatt. A szleng mint gyógyír tagadja a gyengeséget, illetve kérkedik a bűnösséggel. Ebből a nézőpontból nyugodtan állíthatjuk, hogy a terapeutikus, gyógyító szleng szükséges az én fejlődéséhez, s hogy a társadalom nem működne szleng nélkül. Különös, hogy egy olyan nyelvi jelenség, mely ennyire tünékeny és frivol, mint általában a szleng, egyúttal ennyire mély és létfontosságú lehet az emberi fejlődés és rend szempontjából. [...] Ebből a nézőpontból a szleng hasonló a profanitáshoz, és talán azonos is vele. A profanitáshoz hasonlóan a szleng is a pusztító fizikai tett helyettesítője” (1999: 277).

Meggyőződésem, hogy efféle tulajdonságainak köszönhetően a szleng az egyik legfontosabb az ember mint társas lény nyelvi eszközei, verbális kommunikációs módjai közül. A szleng annyira tisztán, jól láthatón, mitöbb: feltűnően és töményen őrzi az emberi nyelv eredeti funkcióit, hogy kis elfogultsággal – Sándor Klárának egy jó tíz évvel ezelőtti beszélgetés során elhangzott kifejezését használva – a szlenget *nyelvesszenciának* is nevezhetjük, ami – mint Jelisztratov a szleng védelmében megfogalmazta – „nem valami fakultatív dolog a nyelvben, nem daganat, amely a nyelvi szervezet egészsége és szépsége érdekében eltávolítandó onnan, hanem éppen ellenkezőleg, a nyelv sajátos struktúraalkotó tényezője” (1998: 143).

Egészen valószínűnek látszik, hogy a szleng használata minden bizonnyal a nyelv kialakulása óta jellemzi a *homo sapienst*, és a szleng létezése minden emberi nyelvben mindenkor törvényszerű. Mivel a szlenget (és vele együtt a nyelvet) létrehozó okok az ember legalapvetőbb emberi tulajdonságaiból, a *homo sapiens* társas jellemzőiből származnak, azt is elmondhatjuk, hogy a szleng létrejöttének elsősorban nem nyelvi, hanem biológiai-etológiai-szociális okai vannak, épp ezért a szleng nem egyszerűen nyelvi, hanem „emberi” univerzálé is.

Irodalom

- Chapman, Robert L. 1999: Mi a szleng? In Fenyvesi Anna – Kis Tamás – Várnai Judit Szilvia (szerk.): *Mi a szleng? Tanulmányok a szleng fogalmáról.* (Szlengkutatás 3. sz.) Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 273–279.
- Chesterton, Gilbert K. 1901/2002: A szleng védelme. In Várnai Judit Szilvia – Kis Tamás (szerk.): *A szlengkutatás 111 éve.* (Szlengkutatás 4. sz.) Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 7–10.

- Csányi Vilmos 1999: *Az emberi természet: Humánétológia*. Budapest: Vince Kiadó.
- Dunbar, Robin 1996: *Grooming, Gossip, and the Evolution of Language*. Cambridge: Harvard University Press.
- Dunbar, Robin I. M. 1998: The social brain hypothesis. *Evolutionary Anthropology*, Volume 6, Issue 5, 178–190.
- Dunbar, Robin I. M. 2002: Vannak-e kognitív korlátai az e-világnak? In Nyíri Kristóf (szerk.): *Mobilközösség – mobilmegismerés: Tanulmányok*. Budapest: MTA Filozófiai Kutatóintézet, 55–66.
- Green, Jonathon 2012: A szlengről komolyan: Egy szlengszótáríró gondolatai. In Szabó Dávid–Kis Tamás (szerk.): *Szleng és lexikográfia*. (Szlengkutatás 8. sz.) Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 179–206.
- Haragos Sándor 1942: A munkások és a magyar nyelv. *Népszava* 70/213 (1942. szeptember 20.), 9.
- Jelisztratov, Vlagyimir 1998: *Szleng és kultúra*. (Szlengkutatás 2. sz.) Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó.
- Jenő Sándor–Vető Imre 1900: *A magyar tolvajnyelv és szótára*. Budapest: A szerzők sajátja.
- Kövecses Zoltán 1997: Az amerikai szleng. In Kis Tamás (szerk.): *A szlengkutatás útjai és lehetőségei*. (Szlengkutatás 1. sz.) Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 7–39.
- Kövecses Zoltán 1998: *Magyar szlengszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Malinowski, Bronislaw 1953: The Problem of Meaning in Primitive Languages. In C. K. Ogden – I. A. Richards eds.: *The Meaning of Meaning*. New York–London, 296–336.
- Partridge, Eric 2002: A szleng ma és tegnap. In Várnai Judit Szilvia – Kis Tamás (szerk.): *A szlengkutatás 111 éve*. (Szlengkutatás 4. sz.) Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 17–26.
- Penttinen, Antti 1984: *Sotilaslangin sanakirja*. Porvoo–Helsinki–Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Sándor Klára 2001: Nyelvművelés és ideológia. In Sándor Klára (szerk.): *Nyelv, nyelvi jogok, oktatás*. Szeged: JGYF Kiadó, 153–216.

- Sándor Klára 2002: A nyelvi arisztokratizmus alkonya. In Nyíri Kristóf (szerk.): *Mobilközösség – mobilmegismerés*. Budapest: MTA Filozófiai Kutatóintézete, 67–77.
- Szabó Edina 2003: „Nagyobb lesz az ember, ha kicsit dumásabb”: A börtönszlanghasználók véleménye nyelvváltozatukról. *Magyar Nyelvjárások* 41, 533–542.
- Száva István 1942: Nyelv és argot. *Népszava* 70/219 (1942. szeptember 27.), 16.
- Szilágyi Márton 1999: A szleng és határai: Kövecses Zoltán, Magyar szlengszótár. *Élet és Irodalom* 43/12 (1999. március 26.), 12.
- Szilágyi N. Sándor 2004: *Elmélet és módszer a nyelvészetben (különös tekintettel a fonológiára)*. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület.
- Szvetelszky Zsuzsanna 2002: *A pletyka*. Budapest: Gondolat.
- Tinódi Lantos Sebestyén 1552: Szegedi veszedelem. In *XVI. századbeli magyar költők művei. Második kötet. 1540–1555*. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából közzéteszi Szilády Áron. (Régi magyar költők tára. Harmadik kötet. Tinódi Sebestyén összes művei. 1540–1555.) Budapest, 1881, 61–71.
- Tomasello, Michael 2002: *Gondolkodás és kultúra*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Whitman, Walt 1885/2002: A szleng Amerikában. In Várnai Judit Szilvia – Kis Tamás (szerk.): *A szlengkutatás 111 éve*. (Szlengkutatás 4. sz.) Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 11–16.
- Zolnai Béla 1943: Képtelen szóképek a képes beszédben. *Magyar Nemzet* 6/40 (1943. február 19.), 4.

Elmélet és empiria a szociolingvisztikában

*(Válogatás a 17. Élőnyelvi Konferencia –
Szeged, 2012. augusztus 30. –
szeptember 1. – előadásaiból)*

Szerkesztette
KONTRA MIKLÓS
NÉMETH MIKLÓS
SINKOVICS BALÁZS

Gondolat Kiadó
Budapest, 2013